

ПОРІВНЯЛЬНИЙ МЕТОД У НАВЧАННІ ГРАМАТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ РОСІЙСЬКОМОВНИХ ІНОЗЕМЦІВ

Тростинська О.М., канд. філол. наук (Харків)

У статті розглянуто застосування порівняльного методу у викладанні споріднених мов, описано і проаналізовано основні приклади міжмовної інтерференції, що виникає під час вивчення української граматики російськомовними іноземними студентами і впливає на якість засвоєння ними української мови, запропоновано принципи побудови навчальних занять з метою запобігання негативних наслідків трансференції.

Ключові слова: міжмовна інтерференція, порівняльний метод, російськомовні іноземні студенти, транспозиція, трансференція, українська мова.

Тростинская О.Н. Сравнительный метод в обучении грамматике украинского языка русскоязычных иностранцев. В статье рассматривается применение сопоставительного метода в преподавании близкородственных языков, описываются и анализируются основные примеры межъязыковой

интерференции, возникающей при изучении украинской грамматики русскоязычными иностранными студентами и влияющей на качество усвоения ими украинского языка, предложены принципы организации учебных занятий, направленных на предотвращение негативных последствий трансференции.

Ключевые слова: межъязыковая интерференция, русскоговорящие иностранные студенты, сопоставительный метод, транспозиция, трансференция.

Trostinskaya O.N. Comparative Method in Teaching the Ukrainian Grammar to Russian-speaking Foreigners. The article deals with using the comparative method in teaching foreign languages. This method is based on the ideas of A.A. Reformatsky who stated the necessity of studying linguistic phenomena in synchrony, language analysis and analysis of each of its levels as a system, comparison of different language systems elements, identification of their differences on each level. The author cites modern interpretations of the interference concept, and presents definitions of the terms “transposition” and “transference”. Interference is understood here both as positive and negative transfer of linguistic phenomena from one’s mother tongue to a foreign language in the process of mastering the latter. Essential phenomena of interlinguistic interference that appears in the process of learning the Ukrainian grammar by Russian-speaking foreign students and impact the quality of their mastering Ukrainian are described. Interference processes that occur under influence of the Russian grammar when studying Ukrainian are analyzed at the noun, adjective, pronoun, numeral, and verb levels.

The article contains examples of common errors that Russian-speaking students make when studying the prepositional-case system and the aspect and tense system of the Ukrainian language. The author proposes principles of organizing teaching sessions aimed at prevention of transference negative effects that were implemented in her textbook “Ukrainian for Russian-speaking foreign students”. The author also raises the issues of development of methods to overcome negative interference when studying kindred languages; makes conclusion on the role of the application aspect of the native and studied languages comparative analysis to optimize the process of teaching Ukrainian to Russian-speaking foreign students. The article is intended for teaching method specialists, Ukrainian teachers working with Russian-speaking students, as well as students who study to be teachers of Ukrainian as a foreign language.

Key words: comparative method, interlinguistic interference, Russian-speaking foreign students, transference, transposition, Ukrainian language.

Опанування нерідної мови формується, як відомо, на ґрунті мовленнєвого досвіду мови рідної, що зумовлює необхідність співставлення систем рідної мови і мови, яка вивчається. Такий порівняльний аналіз дозволяє виявити однотипні риси обох мов і застосувати уже набуті знання і вміння під час вивчення іноземної мови. Про актуальність використання порівняльного методу у викладанні іноземних мов свідчить, наприклад, той факт, що на XIII Конгресі Міжнародної асоціації викладачів російської мови і літератури, який відбувся у Гранаді (Іспанія) у вересні 2015 року, окремий напрям було присвячено дослідженню лінгвістичних і методичних аспектів порівняльного вивчення російської та інших мов [5].

У витоків порівняльної лінгвістики лежать ідеї О.О. Реформатського щодо необхідності вивчення мовних явищ у синхронічному плані, аналізу мови та кожного її рівня як системи, співставлення елементів систем різних мов, визначення відмінностей між ними та встановлення цих відмінностей на кожному рівні мови [4]. У сучасній порівняльній лінгвістиці активно розвиваються два напрями: порівняльне вивчення мов у теоретичних цілях (теоретичний аспект порівняльної лінгвістики), об'єктом якого стає схожість і відмінність між порівнюваними мовами (О.С. Ахманова, В.Г. Гак, Ю.С. Маслов та інші) та прикладний аспект використання порівняльного аналізу з метою оптимізації процесу навчання нерідної мови (Р.Ю. Борсук, Т.І. Магомедова), де особливої значущості набуває принцип лінгвокомпаративного аналізу, пов'язаний з широко відомою тезою Л.В. Щерби про доцільність використання порівняльного методу навчання мов, заснованого на порівняльному аналізі мовних систем [8].

У лінгводидактичних цілях порівняння фактів однієї мови з фактами іншої здійснюється передусім для усунення можливого тиску системи рідної мови на засвоєння мови, що вивчається. Для позначення тих видозмін, що спостерігаються у мові як результат взаємодії різних мовних систем, у лінгвометодичній літературі вживається термін „інтерференція” [2]. Проте у визначенні самого терміну серед науковців немає однастайності, оскільки одні дослідники розуміють під інтерференцією відхилення від норм мови, що відбуваються під впливом іншої мовної системи, а отже розглядають її як негативний результат перенесення сформованих навичок використання рідної

мови на мову, що вивчається (У. Вайнрайх). Інші науковці вважають, що сама інтерференція не означає ні позитивного, ні негативного впливу, а перенесення норм рідної мови на нерідну в процесі її вивчення може сприяти формуванню як позитивних (траспозитивних), так і негативних (трансферентних) мовленнєвих навичок (Т.І. Магомедова). Позитивна інтерференція виникає через схожість мов, що контактують, і сприяє правильному вживанню мовних структур, негативна ж стає причиною численних помилок. Нам видається більш слушною друга точка зору, згідно з якою ми будемо розглядати інтерференцію як позитивне або негативне перенесення мовних структур з рідної мови в нерідну під час оволодіння нерідною мовою.

Особливо продуктивним порівняльний метод може бути тоді, коли рідна мова того, хто навчається, та іноземна мова, що вивчається, належать до однієї мовної групи (наприклад, слов'янської, балтійської, романської тощо), оскільки це дозволяє раціонально користуватися всіма наявними в учня знаннями та сформованими вміннями. Водночас потрібно пам'ятати про загрозу негативної інтерференції і неправильного вживання під час спілкування іноземною мовою форм, характерних для рідної мови, що не існують в іноземній мові або наділені в ній іншою семантикою, через помилкове враження про легкість засвоєння споріднених мов [3].

У попередніх роботах ми вже розглядали принципи навчання української фонетики іноземних студентів, що вільно володіють російською [6]. Аналіз граматичних помилок, які виникають у цього контингенту іноземців під час вивчення української мови, показав, що більшість із них носить системний характер і формується під безпосереднім впливом структури та особливостей рідної (у нашому випадку російської) мови, що дозволяє говорити про негативну інтерференцію. Питання розробки методів запобігання негативної інтерференції у вивченні споріднених мов залишається відкритим, оскільки вважається надскладним завданням, розв'язання якого, перш за все, залежить від правильної організації навчального процесу з урахуванням даних порівняльного аналізу.

Мета статті – описати та проаналізувати основні явища транспозиції та трансференції (позитивної і негативної інтерференції), що виникають під час вивчення української граматики російськомовними іноземними

студентами і впливають на якість засвоєння ними української мови, та визначити принципи побудови навчальних занять із метою подолання негативних наслідків трансференції.

Виклад основного матеріалу. Рід іменників в українській і російській мовах визначається відмінковими закінченнями, особливостями словотворення і синтаксично та оформлений майже однаково. Водночас необхідно звернути увагу студентів на те, що, на відміну від російської мови, українські іменники жіночого роду можуть мати у кінці не лише м'який приголосний (*радість, сіль, осінь*), а й твердий (*любов, ніч*), що має фонетичне пояснення: шиплячі та губні приголосні в українській мові не пом'якшуються; іменники чоловічого роду на позначення осіб чоловічої статі можуть закінчуватися на *-о* (*батько, тато, дядько*), а до середнього роду належать не лише іменники із закінченнями *-о, -е, -я* (*яблуко, море, ім'я*), як у російській мові (хоча група іменників середнього роду на *-я* в українській мові значно ширша), а також деякі іменники, що мають закінчення *-а* (*дівча, курча*). Щоб уникнути можливої інтерференції студентам потрібно пояснити, що характерною ознакою іменників середнього роду на *-я* в українській мові є подвоєння кінцевого приголосного основи (*заняття, обличчя, завдання*). Крім того, до середнього роду належать іменники, що означають істот молодого віку (*хлоп'я, зайча*), які в російській мові здебільшого чоловічого роду.

Як правило, рід іменників, що мають однакове або схоже звучання і написання в російській та українській мовах, співпадає. Проте існує група схожих слів із відмінною родовою приналежністю. Такі іменники, на наш погляд, для кращого запам'ятовування необхідно презентувати студентам списком разом із російськими еквівалентами (наприклад, чоловічий рід: *біль (боль), животис (животись), підпис (подпись), ступінь (степень), собака (собака)* тощо).

Під час вивчення системи відмінків української мови в російськомовній аудиторії позитивний і негативний вплив інтерференції виявляється найбільше. По-перше, на відміну від російської, в українській мові сім відмінків. Студентам відразу необхідно пояснити значення кличного відмінка, який зазвичай виражає звертання до особи чи істоти (кличний відмінок іменників із предметним або абстрактним значенням, які здебільшого вживаються у поетичному мовленні, нами не розглядається). По-друге, хоча значення інших

шести відмінків в основному співпадають, існують певні відмінності у вживанні відмінкових форм: російський давальний відмінок з прийменником *к* (*к кому? к чему?*) в українській мові передається родовим відмінком з прийменником *до* (*до кого? до чого?*), наприклад, *к сестре – до сестри, к университету – до университету*; російський давальний відмінок з прийменником *по* (*по кому? по чему?*) українською може передаватися різними відмінками, наприклад, у просторовому значенні – місцевим відмінком з прийменником *по* (*по чому?*): *по улице – по вулиці, по дорогам – по дорогах*; у значенні відношення до певної сфери – родовим відмінком з прийменником *з* (*з чого?*): *лекция по математике – лекція з математики, занятие по истории – заняття з історії*; російському місцевому відмінку з прийменником *о* (*о ком? о чем?*) в українській мові відповідає знахідний відмінок з прийменником *про* (*про кого? про що?*): *о друге – про друга, о школе – про школу*. Трасференція виявляється як у неправильному вживанні прийменників у відповідних відмінкових формах (*під'їхати к університету, підручник по історії*), так і в заміні українських закінчень російськими флексіями (*ходить по магазинам, думати о житті* тощо).

Відмінювання іменників в українській і російській мовах має багато спільного. Спостерігається майже повна подібність форм множини (за винятком родового відмінка іменників чоловічого роду), що значно полегшує російськомовним іноземцям вивчення цієї граматичної теми, оскільки її засвоєння ґрунтується на стійкій транспозиції. Водночас у формах однини маємо достатньо багато розбіжностей. Так, в українських іменників жіночого роду на *-а/-я* відрізняються форми давального, орудного і місцевого відмінків. І якщо форми давального і місцевого відмінків студенти запам'ятовують швидко, то у вживанні орудного відмінка спостерігається стійка негативна інтерференція із заміною українських флексій російськими (*рукой, з подругой, під лампой*). Іменники жіночого роду з нульовим закінченням відмінюються в українській мові за тим же зразком, що і в російській, за винятком орудного відмінка однини, на що потрібно звернути увагу студентів, щоб запобігти можливого впливу російської мови, наприклад, уживання неправильних форм *любовью, осінью, областью* замість *любов'ю, осінню, областю*. Форми родового

відмінка однини однакові в українській і російській мовах лише для іменників чоловічого роду, що позначають назви осіб, істот, конкретних предметів, міст та деяких назв одиниць вимірювання і термінів. Іменники чоловічого роду інших семантичних груп мають нехарактерні для російської мови закінчення *-у* або *-ю*. Це зумовлює розповсюджену серед російськомовних студентів помилку, що полягає в активному поширенні типових для російської мови закінчень родового відмінка *-а/-я* на всі групи іменників чоловічого роду незалежно від їхньої семантики (*університета, прогреса, метала*). Під впливом російської мови студенти також схильні замінювати російськими закінченнями українські флексії місцевого відмінка іменників чоловічого і середнього роду: *в інституте, на море, у гуртожитке* (замість *в інституті, на морі, у гуртожитку*).

Під час вивчення граматичної теми „Прикметник” увагу російськомовних студентів необхідно звернути на такі особливості творення та вживання граматичних форм цієї частини мови. Під впливом російської мови існує тенденція вживання неправильних форм називного та знахідного відмінків однини прикметників жіночого та середнього роду і множини всіх родів, наприклад, *гарная дівчина, гарную дівчину, синєє море, тепліі дні* тощо. І хоча такі нестягнені прикметники можливі для української мови, використовуються вони здебільшого в усній народній творчості та зрідка в поезії. Широковживаними в сучасній українській мові є повні прикметники стягненої структури (*гарна дівчина, гарну дівчину, синє море, теплі дні*). Особливої уваги потребує вивчення відмінювання прикметників жіночого роду, форми яких в українській мові відрізняються від відповідних форм російської мови. Студенти часто утворюють неправильні форми цих прикметників під впливом російської мови, наприклад: *немає нової* (замість *нової*) *студентки, зателефонувати нової* (замість *новій*) *студентці, розмовляти з нової* (замість *новою*) *студенткою, на нової* (замість *новій*) *студентці*. Труднощі в російськомовних студентів викликає також відмінювання прикметників з основою на м'який приголосний, оскільки в російській мові вони мають інші закінчення, порівняймо російські прикметники *синєго, синєй, синєму, на синєм, на синєй* з українськими *синього, синьої, синьому, на синьому, на синій*. Зазначені явища трансференції виникають і при відмінюванні

порядкових числівників та деяких присвійних, питальних і означальних займенників, які змінюються за прикметниковою моделлю.

Під час утворення ступенів порівняння якісних прикметників негативна інтерференція спостерігається у складній та складеній формах найвищого ступеня, замість *найрозумніший* і *найбільш розумний* студенти часто вживають неправильні форми *самий розумніший* або *самий розумний*.

Відмінкові форми особових займенників часто замінюються російськими формами, наприклад, *мене, тебе, тобой, їм* замість *мені, тебе, тобою, ним*. Найпоширенішою помилкою російськомовних студентів є вживання за аналогією з російською мовою присвійного займенника *їх* у незмінній формі, в той час як в українській мові цей займенник змінюється як прикметник з м'якою основою: *їх факультет* – *їхній факультет*, *їх аудиторія* – *їхня аудиторія*, *їх друзя* – *їхні друзі*.

На аналогії у числівниках можемо посилатися під час вивчення цієї теми в російськомовній аудиторії лише у деяких формах, оскільки більшість числівників української мови змінюються за відмінними від російської мови моделями, тому явища негативної інтерференції зустрічаються достатньо часто. Наприклад, у кількісних числівників, що позначають десятки від п'ятдесяти до вісімдесяти в українській мові відмінюється тільки друга частина слова, проте за аналогією з російською мовою студенти часто відмінюють обидві частини, утворюючи неправильні форми *п'ятидесяти*, *п'ятидесятьом*, *п'ятьмадесятьма*. Часто з російської мови переноситься вживання з числівниками *два, три, чотири* іменників у формі родового відмінка однини (*чотири сина, три брата, тридцять два зуба*), хоча в українській мові з цими числівниками іменники вживаються у формі називного відмінка множини (*чотири сини, три брати, тридцять два зуби*).

Під час вивчення теми „Дієслово” звертаємо увагу студентів на те, що творення дієслівних форм минулого і майбутнього часу (за винятком його аналітичної форми) має майже повну аналогію в російській і українській мовах. Необхідно звернути увагу студентів на дієслова чоловічого роду минулого часу, оскільки замість українського суфікса *-в-* у цих дієсловах вони часто вживають російський суфікс *-л-* (*читал, писал* замість *читав, писав*).

З інтерферуючим впливом російської мови пов'язані переноси російських моделей дієвідмінювання дієслів теперішнього часу на українські дієслова (*він читаєт, ми читаєм, вони читают* замість *він читає, ми читаємо, вони читають*). В українських дієсловах теперішнього часу, основа яких закінчується на приголосні *б, п, в, м, ф*, вставний *л* з'являється не лише у формі 1 особи однини, як у російській мові (*я дивлюся, цікавлюся*), а й 3 особи множини (*вони дивляться, цікавляться*), проте студенти часто вживають їх за аналогією з російською мовою без *л* (*вони дивяться, цікавяться*). Причиною багатьох помилок російськомовних студентів є різниця у російському й українському дієслівному керуванні, оскільки вони переносять російські форми залежних слів в українську мову, наприклад, *навчатися українській мові* замість *навчатися української мови*, *дякувати друга* замість *дякувати другу*, *хворіти грипом* замість *хворіти на грип* тощо.

Висновки. Нами було проаналізовано основні моменти позитивної і негативної інтерференції, на які необхідно звертати увагу в процесі викладання граматики української мови російськомовним іноземцям. Розглянуті принципи організації навчання української мови в російськомовній аудиторії з використанням порівняльного методу та урахуванням явищ траспозиції і трасференції було реалізовано у навчальному посібнику „Українська мова для російськомовних іноземних студентів” [7]. Перспективи подальших досліджень полягають у розробці прикладного аспекту порівняльного аналізу мовних і мовленнєвих явищ на інших рівнях української і російської мов (лексичному, семантичному, синтаксичному) та створенні навчальних матеріалів із метою запобігання негативної інтерференції та оптимізації процесу навчання української мови російськомовних іноземних студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зуров В. Сопоставительный метод в изучении и преподавании иностранных языков / В. Зуров // Вестник Нижегород. ун-та имени Н.И. Лобачевского. – 2012. – №1(2). – С. 369–371.
2. Магомедова Т.И. Сопоставительная лингвистика и проблема интерференции / Т.И. Магомедова, З.Я. Дибирова // Jazyk a kultura. – 2013. – №14. – С. 32–39.

3. Павол А. Овладение грамматической системой русского языка с опорой на знания грамматической системы родного (словацкого) языка / А. Павол // Русский язык и литература в пространстве мировой культуры : Материалы XIII Конгресса МАПРЯЛ (Гранада, Испания, 13-20 сентября 2015 г.) / Ред. кол. : Л.А.Вербицкая, К.А. Рогова, Т.И. Попова и др. – В 15 т. – Т. 10. – СПб. : МАПРЯЛ, 2015. – С. 11–15.
4. Реформатский А.А. Лингвистика и поэтика / А.А. Реформатский. – М. : Наука, 1987. – 479 с.
5. Сопоставительное изучение русского и других языков: лингвистические и методические аспекты // Русский язык и литература в пространстве мировой культуры : Материалы XIII Конгресса МАПРЯЛ (Гранада, Испания, 13-20 сентября 2015 г.) / Ред. кол. : Л.А.Вербицкая, К.А. Рогова, Т.И. Попова и др. – В 15 т. – Т. 11. – СПб. : МАПРЯЛ, 2015. – 289 с.
6. Тростинська О.М. Проблеми підготовки майбутніх викладачів української мови як іноземної / О.М. Тростинська, І. А. Кожушко // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі : зб. наук. пр. – Вип. 25. – Харків : ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2014. – С. 58–65.
7. Тростинська О.М. Українська мова для російськомовних іноземних студентів / О.М. Тростинська. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. – 126 с.
8. Щерба Л.В. Преподавание иностранных языков в средней школе. Общие вопросы методики / Л.В. Щерба. – М. : Высш. шк., 1974. – 112 с.